

international security has been confirmed. The role of NATO Secretary General in ensuring security in Europe has been analyzed. The contribution of NATO in the process of further development of security processes in Europe has been defined.

Keywords: NATO, European security space, challenges, threats.

Насадюк Ю. С.

КРИТЕРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розглянуто історичний аспект цінностей, формуються критерії дослідження політичних цінностей від стародавніх часів до сьогодення. Проаналізовано розвиток цього поняття, який відбувається як у різноманітних альтернативних теоретичних підходах та концепціях, так і на суб'єктивному рівні. Простежено процес надбання поняттям цінностей статусу політологічної категорії.

Ключові слова: цінності, політичні цінності, критерії дослідження, аксіологія, теоретичні підходи, суб'єктивний рівень.

Політичні цінності є важливим елементом світоглядно-теоретичного виміру сучасної української політики. Поява нового політичного світогляду неминуче впливає не лише на ціннісний вимір політики, але й на розташування політичних сил. Сучасна політична трансформація є водночас трансформацією світоглядною, тобто вона випливає з ціннісних зрушень та призводить до них. Ґрунтовно охарактеризувати будь-який феномен суспільного чи індивідуального життя людини, не звертаючись до проблеми цінностей, видається неможливим, оскільки саме цінності виявляються в усіх сферах людської діяльності. Тому сьогодні цінності є предметом дослідження з точки зору різних теоретико-методологічних підходів, і за допомогою різних концептуальних засобів теоретичні уявлення про них є досить неоднорідними.

Проблема цінностей – це одвічна проблема, котра існує відтоді, відколи з'явилась людина, і до сьогодні до неї зверталось багато дослідників (можна назвати такі імена, як Є. Причепій, Т. Бутківська, С. Аваліані, Є. Борінштейн, А. Кавалеров та ряд інших, кожен з дослідників звертається до різних аспектів цієї проблематики). Серед сучасних дослідників проблем аксіології – українські вчені В. Андрущенко, О. Бабкіна, В. Бакіров, В. Горбатенко, В. Денисенко,

В. Климончук, І. Кресіна, І. Курас, Ю. Левенець, О. Майборода, М. Михальченко, М. Мокляк, М. Панчук, М. Попович, Ю. Привалов, П. Сліпець, Ю. Шемшученко, Г. Щедрова та інші. Однак, аналіз літератури показав, що не досить повно розкрито критерії дослідження політичних цінностей в історії розвитку уявлень про цінності від початку їх виникнення і на сьогоднішній момент, зустрічається лише аналіз якогось певного періоду чи епохи.

Саме тому метою цієї статті є розгляд критеріїв дослідження поглядів на розуміння цінностей у різні періоди і в різних філософських та політологічних концепціях, зокрема сучасних, запропонувавши своєрідний екскурс в історію розвитку аксіології.

Уся історія людства – це проблема постійного вибору. І чим більше ускладнювалися суспільні відносини, їхні якісні видозміни та розвиток, тим інтенсивніше змінювалися характер, умови, зміст вибору. Визначальним символом, що зумовлює таку динаміку людської активності, є система цінностей. Можна констатувати, що цінності в будь-який час і в будь-якій моделі суспільства були тим підґрунтям, що, по-перше, визначало межу досягнутого людством рівня розвитку; по-друге, окреслювало перспективні можливості розвитку соціальної, політичної, економічної систем, виступаючи свого роду параметром поступу; по-третє, слугувало своєрідною системою критеріїв гуманістичного спрямування самого розвитку [3, 75]. На нашу думку, формування цінностей тісно пов'язане із безперервним пошуком людиною детермінантних засад свого існування і, так би мовити, культивуванням, «відсіюванням», збереженням і селекціонуванням найбільш культурно, цивілізаційно значущих основ життя, а також визначається самими історичними фазами розвитку людської свідомості [3, 75].

Отож, надалі спробуємо пояснити, що цінності, як на рівні особистості, так і на рівні суспільства, тісно пов'язані, навіть зумовлені пошуком уявленнями людини, народів причин буття, чинників прогресування духовних і практичних засад життя і, відповідно перенесення цих пошуків на проблему визначення політичних цінностей в історії філософської та політичної науки.

Для початку спробуємо окреслити поле наукового дискурсу і визначити, за якими основними критеріями необхідно в історичному аспекті визначати особливості формування і предметного наповнення поняття «політичні цінності».

На думку багатьох дослідників, які вивчають природу цінностей та їхніх різновидів, стан аксіології бажає кращого, особливо з огляду на значення цінностей серед інших соціальних феноменів [2, 76].

Для розширеного визначення цінностей певну допомогу можуть надати сучасні політологія, соціологія і психологія. Хоча слід відразу зауважити, що в науках, які мають справу з ціннісною проблематикою, відсутнє чітке уявлення про саму «цінність». Це поняття використовується різними авторами в цілком відмінних або навіть взаємовиключних розуміннях. Наприклад, дуже важливим є співіснування двох протилежних поглядів: згідно з першим, цінності – це конкретні (значимі для суб'єкта і/або задовольняючі його потреби) предмети; згідно з другим, цінності – це особливі абстрактні сутності. Обидва тлумачення є поширеними. Наприклад, утилітаристський підхід до цінностей (Дж. Дьюї) вважає цінностями все те, що служить реалізацією потреб та інтересів. Хоча, на нашу думку, перевагу варто надати другому погляду, адже ми визнаємо статус цінностей аж не як не за всім, що має бодай яке-небудь значення для нашого життя і виживання. Навпаки, цінність є підставою визначення такої значущості [5, 216-217].

Деякі вчені, намагаючись узагальнити різні точки зору, класифікують існуючі підходи, не прагнучи зводити їх до спільного знаменника. Вони констатують існування в цінності різних аспектів, наприклад, суб'єктивного й об'єктивного (або ж предметного). До сьогодні багато в чому актуальною залишається характеристика стану дослідження поняття «цінність», запропонована Н. Лосским, який стверджував, що одні виокремлюють ціннісний аспект світу з індивідуально-психічних переживань, інші – з неспіхічних факторів; одні вважають цінності суб'єктивними, інші – об'єктивними; одні підтверджують відносність усіх цінностей, інші наполягають на існуванні також й абсолютних цінностей; одні говорять, що цінність є відношенням, інші – що цінність є якістю; одні вважають цінності ідеальними, інші – реальними, треті – не ідеальними, але й не реальними [5, 217].

Формування етико-естетичних основ ціннісного світогляду вже починається зі стародавніх часів, які були побудовані на виявленні та затвердженні духовних орієнтирів особистісного та суспільного життя. Цей етап формування поняття «цінності» характеризується «емпіричністю» як опис феномену, а не логічністю та теоретичністю, тобто незважаючи на те, що теоретичні проблеми аксіології починають вивчатися лише в XIX столітті, аналіз змістовного наповнення цінностей починається вже в древній філософії.

Незважаючи на відсутність ціннісної теорії Стародавнього Сходу як окремої галузі знань, аксіологічна думка відзначається розвитком філософських вчень, які ставлять перед собою завдання вдосконалення

існування особистості та суспільства в цілому. Так, на першому місці існування особистості в Стародавній Індії ставилося життя в поєднанні з самовдосконаленням у напрямку належного, досконалого, що, власне, є єдиним шляхом до повної реалізації потенціалу людини. Індійська аксіологічна думка досить тісно переплітається з аксіологією Стародавнього Китаю, хоча й має певні відмінності та особливості. Цінність життя в Стародавньому Китаї вбачалась як прояв цінності природного, стихійного існування світу та людини, і саме тому спокій не може бути ідеальним станом існування особистості та соціуму зокрема. Протиріччя у світогляді на цінності знаходимо вже в конфуціанській аксіології, де за першооснову існування особистості ставляться моральні цінності, які повинні допомогти людині в гармонійному єднанні її як частини соціального організму. Однією з головних етичних категорій у китайській філософії є доброчесність [4, 44].

Незважаючи на те, що у філософському вченні Стародавнього сходу була відсутня стала ціннісна теорія, в ній спостерігається висока аксіологічність філософських вчень у цілому.

Аксіологічна думка Стародавньої Греції, як і східна, не мала власної ціннісної теорії, але в цілому античне світобачення відзначається глибокою аксіологічністю, що простежується в поєднанні (синкритизмі) гносеології, етики, естетики та онтології з потребами вдосконалення тогочасного суспільства та індивіда в ньому. Сократ, якого дослідники вважають засновником етики, першим із філософів античності намагається відповісти на питання, що таке благо, добродійність та краса незалежно від вчинків чи речей, які позначаються цими поняттями [4, 46].

Вже Аристотель у праці «Велика етика» вперше вводить термін «ціноване» («тімія») [1]. В етиці Аристотеля, як відзначає Б. Рассел, розумові чесноти є цілями (метою) особистості, а моральні – тільки засобом їх досягнення. Філософія античності, в тому числі аксіологія, відзначається пріоритетами принципів розумності, пошуку та виокремлення благаго та істини, але в той же час саме в цю епоху з'являється тенденція до становлення суб'єктивізму та індивідуалізму, що у свою чергу вплинуло не лише на світ цінностей того часу, але й на всю європейську ідеалістичну філософію.

Подальший розвиток аксіологічної думки Європи відбувався в епоху Середньовіччя, ментальність якої затвердила пріоритет Віри над Розумом. Цінності епохи Середньовіччя поєднали в собі моральне, естетичне, інтелектуальне, з одного боку, та трансцендентне та іманентне – з іншого, тим самим протиставивши цінності божественні

(вищі) та буденні (мирські), що, у свою чергу, призвело до відходу на другий план буття індивіда, тобто можна сказати, що аксіологія в цю епоху розчинилася в теології.

Філософська думка епохи Відродження характеризується об'єднанням цінностей реального та ідеального буття, тобто середньовічному теоцентризму протиставляються натурцентристські та гуманістичні уявлення людей, які починали складатися в нерелігійній філософії античних часів [4, 48].

Як і в добу Відродження, в XVII-XVIII століттях також відсутня єдина теорія цінностей. Домінантою в світобаченні людини замість релігії постає пізнання природи та місце людини в ній, що у свою чергу на перший план висунуло силу Розуму, наукове мислення, яке відтіснило містику та містичні уявлення, а також покладене в основу природознавства безсумнівне математичне знання.

Новий поштовх розвитку ціннісних орієнтирів людства дав час раціоналізму, який одночасно відзначився об'єднанням цінностей реального та ідеального буття з однієї сторони та процесом формування наукових основ знання, які ставили під сумнів власне можливість використання ціннісних категорій з іншого, тобто відбувся своєрідний значний аксіологічний розвиток. Значну увагу осмисленню сутності та ролі цінностей приділяли Ф. Бекон, Т. Гоббс, Р. Декарт, Г. Лейбніц, Б. Спіноза, які висували раціоналістичний варіант обґрунтування цінностей, а саме вбачали цінності в розумі, свободі волі, практичній користі, науці, прогресі. Як бачимо, вже цей етап характеризується диверсивністю підходів до трактування поняття цінностей. Відходячи від догматичних стереотипів Середньовіччя, людство в новому ракурсі посилює етичне та естетичне звучання аксіологічних понять. Естетичне виховання займає одне з головних місць при формуванні окремого індивідууму та гармонізації суспільства в цілому, що підносить поняття «цінності» на більш високий рівень [4, 50].

Німецька класична філософія, в працях І. Канта та Г. Гегеля, зробила значний внесок у розвиток аксіологічної думки та піднесла ціннісну теорію на такий рівень, на якому вона ніколи не була раніше. Саме І. Кант протиставляє сферу моральності сфері природи, тим самим обмірковуючи, що цінності не мають самостійності, оскільки вони залежні від вимог індивіда та звернені до волі, цілей, які поставлені перед ними. Інакше трактує поняття «цінності» Г. Гегель, в якого останні досить тісно пов'язані з політекономікою та культурою.

Початок аксіологічного наукового знання зазвичай пов'язують з роботами одного з основоположників медичної психології Р.Г. Лотце,

який у праці «Мікрокосмос. Думки про природну та суспільну історію людства. Досвід антропології» зробив перші кроки до становлення поняття цінностей як окремої філософської категорії, в якій він розділяє світ цінностей та світ явищ, що відповідає поділу на «світ засобів» та «світ цілей». Суб'єктивістське поняття цінностей, за Лотце, було продовжене в працях мислителів Баденської школи, представники якої (В. Віндельбанд, Г. Ріккерт) у подальшому розробили так звану «філософію цінностей», в якій вперше поняття «цінностей» було піднесено в ранг найвищої філософської категорії. У них увесь світ поділяється на реальне буття (дійсність) та ідеальне буття (цінності), а свідомість відповідно – на емпіричну та «нормативну».

На початку ХХ століття німецький філософ і психолог Г. Мюнстерберг (1863-1916) дає власний аналіз трактуванню поняття цінності у «Філософії цінностей» (1908). Він вважає, що природа взагалі в своїй першооснові вільна від цінностей, а індивіди у своїх судженнях знають лише умовні цінності [4, 51].

У ХХ ст. аксіологічна проблематика зайняла одне з головних місць у філософській думці, відтіснивши ще зовсім недавно панівну, епістемологічну тематику. Розвиток ціннісної теорії відзначився поділом на дві течії, перша з яких вважала цінність першоосною свідомості, що знайшло своє відображення в теорії натуралістичного психологізму (Дж. Дьюї, Х. Єрнфельс), представники якої наполягали на суб'єктивізації поняття цінності, будуючи обґрунтування на біологічних та психологічних потребах людини, де самі цінності трактувались як можливі факти емпіричної реальності. Друга ж течія вважала цінність об'єктивно існуючим феноменом, тобто за основу брала онтологічне та феноменологічне трактування цінностей. Представники цього напрямку (Е. Гусерль, М. Шелер та ін.) відстоювали протилежні погляди, і саме цей напрям розвитку аксіологічної теорії отримав подальший розвиток [4, 52].

Щодо предметного наповнення цінностей в політології, то вже в працях Платона та Аристотеля, найвищою цінністю проголошуються знання. Держава розглядається як щось органічне, те що є невід'ємною частиною буття людини. Мислителі епохи Середньовіччя поки не розділяють поняття держава, суспільство і т. д. Однак вони вже активно намагаються розібратись в їх природі, з'ясовують місце і роль держави в житті людини, вони починають їх оцінювати з точки зору абсолюту, себто Бога. Новий час вважається періодом появи політичних цінностей в сучасному їх розумінні. Макіавеллі відкинув ідею існування якихось внутрішніх, сталих цінностей, на які може орієнтуватись політик. Людина стає актором політичної драми, де

основною є гра, гра за будь-яких обставин. Основною цінністю є мета, мета в досягненні і утриманні влади, на це спрямовано усю її енергію, засоби. Якісно новим етапом в підході до проблеми політичних цінностей, став етап започаткований роботами Ф. Бекона. Він спробував відділити політичні цінності на основі принципу «воля-закон». Саме з допомогою цього принципу політичні цінності отримують своє функціональне визначення в політичних відносинах. Р. Декарт вважав, що тільки починаючи з себе, ми можемо змінити оточуюче нас суспільство на краще. Одним з важливих кроків, які здійснив в історії формування політичної теорії є Т. Гоббс, ідеї якого розпочали якісно новий відлік в історії формування західноєвропейської політичної думки. Томас Гоббс дійшов до висновку, що саме егоїстичний стан буття людини, як «війни всіх проти всіх» спричинив до укладання суспільного договору й створення держави. Ш.Л. Монтеск'є досліджував, за яких умов політична система забезпечує необхідний мінімум людських свобод, при цьому декларуючи як найвищу цінність в політиці – справедливість. Звідси і визначення Ш.Л. Монтеск'є форм правління через міру моральності, яку несе в собі політична діяльність. В І. Канта людина виступає як найвища цінність, суть якої полягає в тому що «людина і всяка розумна істота існує як мета, а не лише як засіб для будь-якого використання з боку тої чи іншої волі». Щодо поглядів Г.Ф. Гегеля, то держава у нього постає як щось тотальне, надприродне, адже вона є вершиною еволюції (а отже і цінністю) абсолютного Духа в цьому світі [7].

Проблема політичних цінностей доволі активно порушувалась й осмислювалась в теоріях представників утопічного спрямування та марксизму. Саме утопічна ідеологія обстоює іншу систему соціально-правових цінностей – це першою чергою рівність та справедливість, що здійснюються за умови обов'язкового матеріального (а інколи й духовного, культурного), статусного зрівнювання (це те, що потім увійде як невід'ємна складова і першооснова в теорію марксизму і практику ленінізму). Подібні ідеї ціннісних визначень політики, влади, відносин, самого людського буття знаходимо в теорії марксизму. Отже, «комунізм» і «звільнення» («ще як «перехід»), «класова революція» – ось ті визначальні цінності в марксизмі, що спродуковують цілу систему наступних: «пролетаріат», «рівність», «справедливість», «диктатура пролетаріату», «ідеологія» тощо.

Як бачимо, різні історичні періоди Нового часу по-різному декларували не лише системне та пріоритетне визначення політичних цінностей, а й, головне, механізм їх формування. Узагальнивши, ми

можемо запропонувати три моделі тогочасного бачення способу продукування цінностей соціально-політичного характеру:

а) цінності індивідуального характеру (свобода, щастя, життя, справедливість тощо) – цінності соціального характеру – цінності державного характеру (механізм інституціонування – Т. Гоббс, Дж. Локк, Ф. Бекон);

б) цінності духовного порядку (традиції, культура, релігія, розум) – цінності держави як цінності індивіда (механізм пошуку універсально значимих мегацінностей, що собою визначають суть всіх історичних форм буття людини – І. Кант, Г. Гегель, Г. Шеллінг, Ф. Шлегель);

в) цінності державного порядку – цінності колективного характеру – цінності індивіда (механізм ідеологічної детермінації цінностей, суть функціонування якого визначає держава, її інституції, титульні соціальні групи – класи, нації тощо – теорії утопічного змісту, К. Маркс, Ф. Енгельс, В. Ленін) [2, 80-83].

Сучасна аксіологія виходить з того, що цінність – це поняття, яке вказує на суспільне або особистісне значення (значимість) явищ чи подій. Найбільш вдалим нам видається визначення поняття (у найзагальнішому розумінні), яке сформульоване В. Тугаріновим: «Цінності суть предмети, явища та їх властивості, які потрібні (необхідні, корисні, приємні тощо) членам певного суспільства чи класу або окремій особі як засіб задоволення їх потреб та інтересів, а також ідеї й спонукання як норми, мети чи ідеалу» [8, 261].

Розмаїтість визначень та підходів до дослідження аксіосфери породжує велику кількість критеріїв для класифікації і систематизації цінностей. В їх основі лежать різні точки зору щодо природи цінностей, їх розуміння. Останнє, як правило, обумовлюється предметом дослідження конкретної науки – філософії, соціології, політології, психології, культурології, етики, естетики. Наприклад, політична наука розглядає цінності, насамперед, як інтерес, мотив і стимул розвитку теорії і практики політичних відносин, норм і зразків політичної діяльності, як зв'язок з ідеалами тощо [6, 63].

Отже, розмаїтість визначень та підходів до дослідження аксіосфери породжує велику кількість критеріїв для класифікації цінностей. В їх основі лежать різні точки зору щодо природи цінностей та їх розуміння. Останнє, як правило, обумовлюється предметом дослідження конкретної науки (філософії, соціології, політології, психології, культурології, етики, естетики.) та окремого періоду розвитку людства. Наприклад, політична наука розглядає цінності, насамперед, як інтерес, мотив і стимул розвитку теорії і практики

політичних відносин, норм і зразків політичної діяльності, як зв'язок з ідеалами тощо. Отож, проблема усвідомлення цінностей є однією з найактуальніших проблем протягом усієї історії існування політико-філософської думки, представники якої на різних історичних етапах намагалися виявити сутність цінностей у відповідності до контексту особливостей періоду їх життя.

Зокрема, етап Стародавнього світу характеризується емпіричністю. У цей період основними критеріями дослідження цінностей є духовність та моральність. Ще Стародавня Індія, Китай та Греція основним критерієм цінностей розглядали особистість та її життя. Антична філософія характеризується пошуком цінностей в принципах розумності, блага та істини. Середньовіччя надає пріоритет Вірі над Розумом. Цінності в цей період поєднують в собі моральне, естетичне, інтелектуальне, з одного боку, та трансцендентне та іманентне – з іншого. Відродження характеризується гуманізмом та поєднанням цінностей реального та ідеального. Новий час представлений раціоналізмом та естетичністю. В цей час формуються два полюси визначення ціннісних засад людського буття: на рівні індивіда та на рівні певних форм спільноти. XX століттю належить об'єктивація та суб'єктивація цінностей. Сучасна аксіологія виходить з того, що цінність – це поняття, яке вказує на суспільне або особистісне значення (значимість) явищ чи подій.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Аристотель*. Сочинения : в 4 т. // – М. : Мысль. – 1984. – Т. 4. – 830 с.
2. *Денисенко В.* Ціннісні основи історичних форм буття людини: історія політичної науки Нового часу // Вісник Львівського університету: збірник наукових праць. – Львів. – 2011. – Вип. 1. – С. 75-85
3. *Денисенко В. М.* Дискурс свободи: утопія та реальність вибору. / В.М. Денисенко, В.Й. Климончук, Ю.О. Привалов // Монографія. – Львів : Астролябія. – 2007. – 212с.
4. *Ковальов Є.* Інтерпретація поняття цінностей: історичний аспект // Збірник наукових праць. Світогляд, філософія, релігія. Вип. 3. – 2012. – С. 43-53.
5. *Кучеренко І.* Сутність, функції та джерела політичних цінностей // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України: збірник наукових статей. – К. – 2008. – Вип.40. – С. 216-226.

6. Михальченко М. І. Цінності як детермінанти суспільних трансформацій // Суспільні цінності населення України в теоретичних і практичних вимірах [Текст]: монографія / М.І. Михальченко та ін. – К. – 2013. – С. 61-75.
7. Політичні цінності: визначення критеріїв [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/politolog/15814/>. – Назва з екрана.
8. Тугаринов В. П. Избранные философские труды. – Л. : Изд-во ЛГУ. – 1988. – 344 с.

Насадюк Ю. С. Критерии исследования политических ценностей: исторический аспект.

В статье рассматривается исторический аспект ценностей, формируются критерии исследования политических ценностей от древних времен до современности. Анализируется развитие данного понятия, которое происходит как в различных альтернативных теоретических подходах и концепциях, так и на субъективном уровне. Прослеживается процесс приобретения понятием ценностей статуса политологической категории.

Ключевые слова: ценности, политические ценности, критерии исследования, аксиология, теоретические подходы, субъективный уровень.

Nasadyuk Y. S. Criteria studies of political values: the historical aspect.

The article deals with the historical aspect of values formed the criteria for the study of political values from ancient times to the present. Analyzes the development of this concept, which occurs in a variety of alternative theoretical approaches and concepts, and on the subjective level. Traced the process of acquiring the status of political science concepts of value categories.

Keywords: values, political values, criteria for the study, axiology, theoretical approaches, the subjective level.

Денисюк С. Г., Бобрук А. М.

АВАНТЮРИЗМ ЯК ТИП ПОЛІТИЧНОГО КЕРІВНИЦТВА

У статті проаналізовано політичний авантюризм як поширений і небезпечний феномен у сучасному політичному просторі. Охарактеризовано чинники, які є основою для реалізації політичних авантур в українській політиці. Акцентовано увагу на переважно деструктивній ролі авантюризму у політиці. Виокремлено механізми реалізації політичного авантюризму: використання корупційних схем, фальсифікації документів, маніпулювальних політичних технологій. Визначено, що головною умовою утвердження такого типу політичного